

УДК 372.181

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-1-50>**Ніна ГОРДІЙ,**

orcid.org/0000-0002-4438-2595

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії і методики дошкільної освіти

Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

(Глухів, Сумська область, Україна) hordei1960@gmail.com

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ТРЕТЬОГО РОКУ ЖИТТЯ У ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядається питання розвитку мовлення дітей третього року життя у процесі ігрової діяльності. Ранній вік визначається науковцями як період фактичного становлення особистості, закладання основ її культури, розвитку елементарних форм мовленнєвої компетентності. Розкривається сучасний зміст роботи в умовах закладу дошкільної освіти. Висвітлюються теоретичні аспекти та методичні рекомендації у контексті сучасної парадигми мовленнєвого розвитку мовлення в процесі ігрової діяльності. Підкреслюється роль гри, яка відкриває великі можливості для розвитку мовлення дітей раннього віку. На третьому році життя мовлення дитини набуває зв'язного характеру, одиницею мовлення поступово стає речення. Структура мовлення урізноманітнюється, збагачується за формою, характером висловлювань, кількісним складом. Інтенсивно зростає словниковий запас. Але спостерігається неточне використання правил, дитина створює свої власні правила мовлення і лише поступово засвоює зразки мовлення дорослого. Змінюється характер звернень дитини до дорослих. Характерним для мовлення дітей раннього віку є загальна пом'якшеність, багато звуків відсутні або замінюються більш легкими для вимовляння.

Особливої уваги потребує питання розвитку мовлення дітей раннього віку з урахування статевих відмінностей. Говорячи про дівчаток і хлопчиків, маємо на увазі існування відмінностей у психології та поведінці. Наявність таких відмінностей обґрунтовано вченими, які виокремлюють два аспекти, в яких проявляються ці відмінності: когнітивний, що передбачає наявність статевих відмінностей у вербальних, просторових і математичних здібностях; соціальний аспект, який характеризується дитячою поведінкою і особистісним розвитком. При цьому відзначається, що у дівчаток краще розвинені вербальні здібності, а у хлопчиків – просторові та математичні. У соціальній поведінці хлопчики характеризуються більш високим рівнем розвитку таких рис, як агресивність і домінантність, а дівчатка більше проявляють дружелюбність і контактність.

Ключові слова: мовлення дітей раннього віку, ігрова діяльність, етапи розвитку сюжетно-рольової гри, статево-рольова диференціація.

Nina HORDII,

orcid.org/0000-0002-4438-2595

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Theory and Methodology of Preschool Education Department

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

(Glukhiv, Sumy region, Ukraine) hordei1960@gmail.com

THE DEVELOPMENT OF SPEECH IN THIRD YEAR OLD CHILDREN IN GAMING ACTIVITIES

The need for communication, mastering prydmetny my own actions require active child's speech. Expanding the passive vocabulary of the child, increases vocabulary that the child understands the third year of life, there are simple expressions that reveal her available domestic situation, game action. From an early age lays the conditions that contribute to mastering grammatical registration statement.

Speech hountuyetsya game activity on the child's interest for the game, its rules and actions. During the game develops as dialogic and monologue speech, which is evident in the imagery and expression, which combines linguistic and non-linguistic means. Gradually speech-game actions become creative nature (L. Berezovsky).

Based on the theoretical analysis of psychological and educational literature identify the characteristics of language development of boys and girls in the third year of life in the plot-role-playing game.

Timeliness of language development in early childhood defined tasks associated with creating optimal conditions for the full opening speech the potential of every child in the various activities. In konstativalnomu stage was defined level of language development in young children. To this end, a set of methods used: observation of various activities for children

and their analysis; individual interviews with children; block practical problems; create meaningful speech situations; mathematical methods piggy bank. During the following criteria are defined and their performance.

Diamonolohichnyy criterion involves in casual conversation, conversations, contacts with peers and adults; listening companion, promptly enter into dialogue, support and stop it; ability to understand coherent text, answer questions and ask questions; up stories (for toy story image by a series of scenes pictures). As for soil explanations of gender differences between girls and boys third year in the speech aspect claimed a higher probability of girls. This plot-role-playing game opens great opportunities for language development in young children both boys and girls.

Key words: *language development in young children, play, plot-role-playing game, stage level plot-role-playing game, gender stereotypes.*

Постановка проблеми. Усе більшого значення набуває питання формування особистості з високим рівнем культури, зокрема мовленнєвої. Саме ранній вік визначається науковцями як період фактичного становлення особистості, закладання основ її культури, розвитку елементарних форм мовленнєвої компетентності. Потреба у спілкуванні, оволодіння предметними діями вимагають власного активного мовлення дитини. Розширюється пасивний словник дитини, збільшується запас слів, які розуміє дитина третього року життя, виникають прості вислови, які розкривають доступні їй побутові ситуації, ігрові дії. Формується розуміння нею ситуацій, розуміння слів, що означають якості предметів, їх розмір, колір та дії з ними. Саме в ранньому віці закладаються передумови, які сприяють освоєнню граматичного оформлення висловлювань.

Аналіз останніх досліджень. У системі засобів розвитку мовлення дошкільників ігрової діяльності відводиться особливе місце. Її значення у виховному процесі розкрито в роботах педагогів-класиків (А. Коменський, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші), психологів (Ю. Аркін, М. Басов, П. Блонський, Л. Виготський, Н. Виноградов, Д. Ельконін, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе та інші), педагогів (Л. Артемова, А. Бондаренко, Г. Григоренко, О. Кононко, І. Луценко, В. Захарченко, Т. Маркова, О. Половіна, Г. Швайко, К. Щербакова та ін.).

Вивчення ігрового потенціалу у процесі формування мовленнєвих умінь дошкільників потребують більшої уваги науковців. Існують різні підходи щодо визначення сутності поняття гри. Так, психологи розглядають гру як діяльність, що відтворює дійсність шляхом активного її перетворення (Ю. Аркін, Л. Виготський, Н. Виноградов, О. Леонтєв, О. Лурія, Д. Ельконін, С. Рубінштейн та ін.). Самостійна ігрова предметна діяльність зумовлює мовленнєву активність дітей і водночас спрямовує розвиток гри. Це забезпечує поступовий перехід від повної залежності мовлення від іграшок і предметних дій до активного мовлення.

Психолінгвістичний компонент питання мовленнєво-ігрової діяльності розглядається у пра-

цях Є. Верещагіна, І. Зимньої, О. Леонтєва, І. Синиці, О. Соколова та ін. Він ґрунтується на уявленнях про структуру мовленнєвої діяльності та різноманітних психофізіологічних механізмах вияву рівня мовлення, що забезпечують реалізацію мовленнєвого акту на доступному матеріалі з використанням комунікативно спрямованих одиниць висловлювань.

Лінгвістичний підхід відображає визначення вченими процесу використання ігрових ситуацій у мовленнєвому спілкуванні як стилістично нейтральних, які створюють образний потенціал шляхом актуалізації їх значень, семантичного зрушення, внесення до них емоційно-естетичних відтінків, що досягаються на лексико-семантичному рівні (Е. Барінова, Б. Головін, І. Ковалик, І. Збарський та ін.).

Лінгводидактичний аспект виокремленої проблеми розкрито у низці дисертаційних досліджень останніх років (О. Аматаєва, Л. Березовська, А. Богуш, Н. Гавриш, В. Захарченко, О. Кононко, Б. Контаутене, К. Крутій, С. Ласунова, Н. Луцан, І. Луценко, Н. Савінова, О. Саприкіна, С. Хаджирадева та ін.). Науковцями доведено, що використання мовленнєвих висловлювань дітьми в ігрових ситуаціях має позитивний вплив на емоційно-чуттєву сферу життєдіяльності і водночас активізує мовлення дітей. Дитяча гра відображає взаємозв'язок національної культури народу і мови, спілкування і діяльності дитини, що і становить сутність мовленнєво-ігрової діяльності.

Основу мовленнєво-ігрової діяльності створюють сформовані уявлення про побудову ігрового сюжету, різноманітні ігрові дії з предметами, засвоєні мовленнєві уміння. Мовленнєво-ігрова діяльність як форма організації навчання виконує розважальну та пізнавальну функції, а однією з функцій ігрової діяльності є функція мовленнєвого спрямування і виступає взаємодоповненням.

Мовленнєво-ігрова діяльність ґрунтується на інтересі дитини до гри, її правил та дій. У процесі гри розвивається як діалогічне, так і монологічне мовлення, яке яскраво виявляється в образності та виразності, яке поєднує в собі мовні і немовні засоби. Поступово мовленнєво-ігрові дії набува-

ють творчого характеру (А. Богуш, Л. Березовська). У кінцевому результаті мовленнєво-ігрова діяльність спрямована на розвиток і вдосконалення мовлення дітей.

Мета. На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури виявити особливості розвитку мовлення дітей третього року життя у процесі ігрової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Мовленнєвий розвиток дитини – один з основних показників становлення особистості у ранньому дитинстві. Ступінь розвитку мовленнєвих умінь відповідно до віку дитини тісно пов'язаний з рівнем її соціального і пізнавального розвитку, сформованістю потреб й інтересів, знань, умінь та навичок, а також психічних якостей, що є основою особистісної культури. Своєчасність мовленнєвого розвитку в ранньому дитинстві визначається завданнями, пов'язаними із створенням оптимальних умов для повноцінного розкриття мовленнєвого потенціалу кожної дитини у процесі різноманітної діяльності.

В основу нашого дослідження покладено науковий доробок М. Лісіної, яка окреслила стадії розвитку потреби дитини в спілкуванні: потреба в увазі та доброзичливості дорослого (перше півріччя життя), у співробітництві (ранній вік), у зацікавленості дорослого інтересами дитини (молодший та середній дошкільний вік), у взаєморозумінні та співпереживанні (старший дошкільний вік). Основними мотивами у спілкуванні дітей раннього та дошкільного віку вважаються пізнавальні та особистісні (Богуш, 2019:117).

Психолог О. Леонтьєв розглядав мову і мовлення, як особисте використання мови з точки зору специфічної діяльності, спілкування як діяльність, використання такого терміну як «мовна діяльність». Досліджуючи мовну діяльність вчені Л. Виготський, О. Леонтьєв, В. Мухіна виокремлюють домовні форми наочно-дієвого інтелекту, так як існують доінтелектуальні форми звукових реакцій, які ще не виконують інтелектуальних функцій. Таку функцію слова, коли воно вказує на певні ознаки предметів або заміняє їх, психологи називають функцією значення, тобто слово не обмежується вказівкою на окремий предмет, а разом з тим, вводить даний предмет в систему зв'язків і відносин, аналізує та узагальнює його (Кононко, 2017:3).

Формування регулятивної функції мови тісно пов'язано з розвитком цілеспрямованої поведінки, внутрішньої мови і можливості інтелектуальної діяльності (Н. Жукова, Є. Мاستюкова, Т. Філічева та інші). Г. Розенгард-Пупко вважала, що мова

має особливе значення для розвитку сприймання, а розвиток предметних дій неможливий без орієнтації як на окремі ознаки предмета, так і для здійснення предметних дій.

Суттєва різниця проявляється вже з дитинства, хлопчики прагнуть до самостійності, незалежності, дівчатка – до взаємозалежності. Ігри хлопчиків частіше передбачають більшої кількості учасників, а дівчатка віддають перевагу малим групам під час гри, при чому проявляють більше співучасті, частіше ведуть бесіди й імітують взаємини дорослих. Гендерні стереотипи поведінки спостерігаються вже в ранньому віці. В ігровій діяльності більш яскраво спостерігається статева диференціація дітей. Відмінності соціалізації дітей, з одного боку залежать від статевої ролі, що відображається в змісті ігрової діяльності, а з іншого – від гендерного символізму, що проявляється у морально-психологічних якостях. Статеворольова диференціація здійснюється за допомогою слова, почуття і дії. Науковці відмічають принципові відмінності в психології хлопчиків і дівчаток, що проявляються в різних видах діяльності. Так, у малюванні та ігровій діяльності хлопчики більше використовують символи свободи і подорожей (машини, ракети, літаки, космічні кораблі, вітер, гори, мости), символи ворога (дракони, роботи, монстри), символи сили і боротьби (лук, стріли, фортеця, солдати), символи перемоги (прапор, салют). А зміст ігрової діяльності і малюнків дівчаток наповнено зовсім іншою системою символів: материнства (ляльки, ліжечко), домашнього затишку (будинок, стіл, посуд), жіночої краси (яскраві губи, очі, прикраси) (Титаренко, 1989:23).

Характеризуючи ігрову діяльність дітей раннього і дошкільного віку слід відзначити її особливості. Так, ігри дівчаток частіше опираються на близьку орієнтацію: дівчатка розкладають перед собою іграшки (ляльки, намистинки, гудзики тощо) і грають на обмеженому просторі, їм достатньо маленького куточка. Ігри хлопчиків більш спрямовані на дальню орієнтацію: вони бігають один за одним, кидають, стріляють в ціль, використовуючи при цьому весь навколишній простір. Процеси сприйняття, мислення, пам'яті у дітей різної статі теж розрізняються досить сильно. Дівчатка при вирішенні просторових завдань використовують мовленнєві опори, а при вирішенні мовленнєвих, логічних – образні й емоційні. Хлопчикам просторові завдання легше вирішувати суто просторовими способами (уявний поворот чи певна дія, накладання) (Артамона, 1995:6).

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що доцільно звертати увагу вихователів на статеві відмінності у вихованні й навчанні дівчаток і хлопчиків. Батьки прагнуть бути зразком для дитини, тому саме дорослий проявляє у спілкуванні з дитиною певні риси, які зник проявляти у ставленні до дорослого тієї ж статі, що і його дитина. У процесі виховання дівчаток більше заохочують до експресивності, і велику увагу надають розвитку вербальних здібностей; а від хлопчиків вимагають небагатослівності та активності. Залежно від статі дитини дорослі по-різному вибудовують розмову, обирають її тон. До дівчинки – ласкавий, ніжний, заспокійливий, до хлопчика – бадьорий, ніжний за тембром, заохочувальний до активності та змагання. Як наслідок, мовлення дівчаток та хлопчиків розвивається по-різному. У дівчаток зрілість у вимовлянні звуків спостерігається раніше ніж у хлопчиків. Дівчатка починають висловлювати свої думки більш повними реченнями раніше хлопчиків і проявляють тенденцію до довших та складних за своєю структурою речень. У процесі оволодіння мовленнєвими навичками дітьми, необхідно розвивати потенційні мовленнєві здібності кожної дитини. Дорослим потрібно обирати гендерно-нейтральний тон та вид спілкування до дітей, так як виховання творчої та креативної особистості багато в чому залежить від уміння спілкуватися.

Отже, рівень сформованості мовленнєвих умінь дітей залежить від гендерної атмосфери у довірчості. Гендерна толерантність у відношенні до дитини передбачає сприймання не представника певної статі, а особистість з власними можливостями та потребами. Формування мовлення визначає виникнення нових форм стосунків між дітьми, поступовий перехід від поодиноких ігор та ігор поруч до найпростіших форм спільної ігрової діяльності. Поступово, до трьох років, починає оформлятися нові лінії розвитку – розуміння діяльності дорослих, засвоєння мотиваційної сфери діяльності, що логічно переходить у сюжетно-рольову гру за ініціативою самої дитини і сприяє розвитку мовлення.

Науковці відзначають, що сюжети у віці двох-трьох років ще уривчасті, нелогічні та нестійкі. У дослідженнях Р. Жуковської та Д. Менджерницької, гра розглядається як засіб виховання через певний зміст, через ті явища життя, які діти сприймають в довірчості. Педагоги характеризують особливості дитячої гри в ранньому віці. Сюжетно-рольова гра виникає не відразу. Спочатку дитина починає послідовно відтворювати кілька взаємозв'язаних дій: годує ляльку,

вкладає її спати, гуляє з нею. Дитячі дії ще не завжди правильно відображає реальну їх послідовність. Дитина може одночасно лікувати, годувати, катати ляльку на машині. Істотне зрушення у грі відбувається тоді, коли малюк дає ляльці ім'я, себе називає ім'ям дорослого, проводить у грі розмову і від особи дорослого, і від імені ляльки. Ігрові дії, що проводяться з іграшками, будуються в послідовності.

Зміст сюжетної гри протягом третього року життя під впливом вражень про довкілля ускладнюється, урізноманітнюється. Діти відображають в ній дії дорослих, зміст оповідань і показаних інсценівок. Якщо раніше діти відтворювали у грі тільки ті дії, які часто спостерігали, то згодом, навіть сприйняті один раз, але особливо цікаві. Зміст гри дедалі частіше визначається не тільки враженнями від інсценівок вихователя, а й уявленнями, що склалися внаслідок особистого життєвого досвіду. Діти відтворюють пережиті ситуації за пам'яттю, діють за попереднім задумом. Під впливом вихователя, його керівництва іграми діти відтворюють не просто дії дорослих, а й їхні взаємостосунки. Приклад дорослих, успіхи у загальному розвитку, і особливо в розвитку мовлення, уміння узгоджувати свої дії і рухи з іншими сприяють тому, що в другій половині третього року життя у дітей поряд з іграми поруч виникають спільні ігри та позитивні взаємини поза грою. Щоб спрямовувати гру, необхідно спиратися на її психологію, враховувати дитячі задуми, дбайливо ставитися до творчо створеного дитиною зразка. Основний шлях керівництва іграми – вплив на уяву, почуття, стимулювання дитячих інтересів. Переважно діти грають самостійно і завдання вихователя в тому, щоб збуджувати активність думки, заохочувати цікаву вигадку. Саме у грі розкриваються особливості кожної дитини (Крутій, 2022:5).

Н. Аксаріна, Ф. Фрадкіна, С. Новосолова, розкриваючи етапи розвитку сюжетно-рольової гри у керівництві грою дітей раннього віку, вбачала комплексний підхід, що має включати ознайомлення з довкіллям, зміну розвивального ігрового середовища, спілкування між учасниками. Зміст, співвідношення структурних елементів комплексного підходу має змінюватися в залежності від педагогічних умов. Відтворювальна і сюжетно-відтворювальна гра стає можливою і повноцінною за умови вільної її організації, адже колективні форми керівництва не в змоззі передбачити той зміст, який для кожної дитини є найбільш цікавим, емоційно значущим. Тому, для формування ініціативи та самостійності в грі, Є. Звори-

гіна пропонує враховувати специфіку ігрових дій, спрямованих на досягнення певної мети з урахуванням ігрових умов. У грі дитина вирішує ряд ігрових завдань, засвоює нові, більш складні способи дії. Головне в ігровому задумі – уявна мета, зрозуміла і близька дитині з її особистого досвіду. Розвиток способів рішення ігрових завдань відбувається за умов: оволодіння предметно-ігровими діями з сюжетно-образними іграшками в ситуації, яку підготував дорослий. При цілеспрямованому формуванні ігрових дій малюки використовують предмети-замінники, уявні предмети, а з 2 років 7 місяців активно замінюють добре засвоєні дії словами. Використання предметів-замінників впливає на взаємодію дітей у грі. Діти, що засвоюють більш складні способи рішення ігрових завдань, нерідко можуть грати парами, а іноді і по троє дітей, так як зміст їх спілкування пов'язано з розумінням ігрових завдань. Результатом становлення гри до кінця 3-го року життя повинна стати здатність дитини самостійно відображати дії дорослого, об'єднувати їх в найпростіший сюжет, беручи на себе відповідну роль, що сприяє розвитку мовленнєвої активності та ініціативності (Семенюк, 2009:15).

Н. Михайленко, І. Кондратець виділяли таку структуру гри: сюжет, ігрові дії, роль, результат. Завдяки активності в ігровій діяльності дошкільнята можуть довго займатися іграшками, якщо виявляють у них властивості, які викликають емоційно-позитивне ставлення, можливість створювати ігрові дії з іграшкою самостійно, роблячи власні маленькі відкриття. Дитина буде активною в ігровій діяльності за умови, якщо новизна не просто вноситься ззовні, а є результатом орієнтовно-дослідницьких дій. Педагогічні умови для розвитку ініціативної сюжетно-рольової гри дітей – це є організоване розвивальне ігрове середовище, що складається з індивідуальних ігрових наборів, які змінюють за необхідністю (Кондратець, 2023:16). Науковці вивчали умови розвитку ігрової діяльності у дітей третього року життя і є підстави стверджувати, що діти цього віку здатні оволодіти високим рівнем ігрової діяльності за умови емоційної мовленнєвої участі дорослого у грі.

З метою виявлення рівня сформованості мовлення у дітей третього року життя, проводилося експериментальне дослідження у закладах дошкільної освіти «Чайка» та «Ромашка» м. Лебедина в контрольній (далі КГ) та експериментальній (ЕГ) групах дітей третього року життя (всього 80 дітей).

На констатувальному етапі було визначено рівень розвитку мовлення дітей раннього віку.

З цією метою використано комплекс методів: спостереження за різними видами діяльності дітей та їх аналіз; індивідуальні бесіди з дітьми; блок практичних завдань; створення мовленнєвих проблемних ситуацій; методи математичної статистики. У ході роботи визначили наступні критерії та їх показники.

Лексичний критерій, який передбачає збагачення словника дитини новою лексикою; активність словника (наявність усіх частин мови, відмінкових закінчень); розуміння значення окремих слів та словосполучень; образність мовлення; засвоєння узагальнювальних понять.

Діамонологічний критерій, який передбачає участь у невимушеній розмові, бесіді, контакти з однолітками і дорослими; уміння слухати співрозмовника, своєчасно вступати в діалог, підтримувати і завершувати його; здатність розуміти зв'язний текст, відповідати на запитання й звертатися із запитанням; складати розповіді (за іграшкою, сюжетною картинкою, за серією сюжетних картинок).

На констатувальному етапі було визначено рівні розвитку мовлення кожної дитини, що підтверджується даними, які відображені в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні розвитку мовлення у дітей третього року життя (констатувальний етап)

Рівні розвитку мовлення	КГ	ЕГ
Високий	20% – 8 дітей	15% – 6 дітей
Середній	40% – 16 дітей	45% – 18 дітей
Низький	40% – 16 дітей	40% – 16 дітей

Високий рівень розвитку мовлення було виявлено у 8 дітей (20% – КГ) та 6 дітей (15% – ЕГ). Ці діти не відчували особливих труднощів при виконанні завдань. У дітей спостерігався сталий інтерес до виконання завдань. Рівень розуміння мови відповідав віковій нормі. Діти зосереджено вдивлялися в предмет, брали його в руки, іграшки викликали відповідну реакцію, діти посміхалися і намагалися локалізувати свої дії, легко вступали в контакт і розуміли звернену до них мову. Також спостерігалось відповідність віковій нормі за рівнем обсягу активного словника. Діти безпомилково називали всі картинки, проявляли схильне ставлення до одноліток. Мова дітей зрозуміла для сприйняття, послідовна і мала зв'язок між змістом картинок. Іноді виникали труднощі в ході розповіді за опорними картинками. Як правило, вони виникали у дітей, які ніколи не стикалися з поді-

бними ситуаціями, і отже, не мали уявлення про те, яку дію на ній зображено. Діти використовували різні частини мови: іменники, дієслова, сполучники, прислівники, займенники.

Середній рівень розвитку мовлення було виявлено у 16 дітей (40% – КГ) та 18 дітей (45% – ЕГ). Діти були активні у спілкуванні, контактували з дітьми і дорослими, але відчували труднощі у використанні мовних зворотів та доборі слів (різні частини мови). Діти відповідали на запитання, але мали труднощі у формулюванні власних запитань у процесі діалогу. Своєчасно вступали в діалог, але не завжди завершували його, не дослуховували співрозмовника до кінця, часто відволікаються.

Низький рівень розвитку мовлення було виявлено у 16 дітей (40% – КГ) та 16 дітей (40% – ЕГ). Діти цього рівня не завжди вірно відповідали на запитання, проявляли неухважність до співрозмовника, задавали дуже мало запитань. Не розуміли значення багатьох слів та словосполучень. Не узгоджували відмінкові закінчення, не завжди закінчували розмову, відволікалися на інші види діяльності.

У процесі дослідження було виявлено деякі відмінності в розвитку мовлення дітей різної статі. Так, мовлення дівчаток відрізняється активним використанням іменників, прикметників, швидким збільшенням лексики і вживанням більшої кількості розповідних пропозицій. У мовленні хлопчиків, навпаки, виявлено невелику кількість іменників і прикметників, спостерігається повільне зростання активного словника, але переважають дієслова, що спонукають до дії. Хлопчики частіше використовують спонукальні пропозиції, ніж розповідні. Аналіз отриманих результатів показав, що з більшістю завдань, успішно справляються у групах КГ та ЕГ дівчатка. Вони успішно добирали іменники, дієслова і прикметники, правильно змінювали і утворювали необхідні форми слів. Хлопчики демонстрували активність у доборі іменників, успішніше здійснювали синтаксичні операції, особливо істотні відмінності виявлені при доповненні додаткових складно-підлеглих частин мови. Дівчатка більшою мірою схильні персоніфікувати власне висловлювання, надавати йому певний особистісний зміст і закінчену граматичну форму. Хлопчики, навпаки, прагнуть передати у своїй промові тільки необхідну інформацію, виключивши непотрібні деталі.

Особливої уваги заслуговують особливості висловлювань, опосередковані гендерною приналежністю і відповідним соціальним досвідом

дітей певної статі. Так, наприклад, дівчатка в більшості випадків невірно добирали дієслова в описах дій, що традиційно вважаються чоловічими (використання транспорту, інструментів), тоді як хлопчики помилялися при описі дій, які найчастіше здійснюють дівчата (пов'язані з побутом). При виявленні особливостей розвитку мовлення дівчаток і хлопчиків враховувалися такі параметри лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів: загальний обсяг висловлювання, коефіцієнт лексичного розмаїття, представленість різних частин мови, кількість і види використовуваних пропозицій. Крім того, аналізувався і смисловий рівень дитячих розповідей, представленість в них гендерних норм і стереотипів поведінки.

Лексичний рівень мовлення хлопчиків характеризується великим обсягом висловлювань і меншим коефіцієнтом лексичного розмаїття, ніж у дівчаток. Аналіз морфологічного рівня висловлювань показав, що розповіді хлопчиків містять більше дієслів, тоді як розповіді дівчаток – більше іменників і прикметників. Переваги дієслівної лексики хлопчиків характеризуються динамічністю й інформативністю, тоді як у висловлюваннях дівчаток через переважання іменників, більш статичні і предметні. Більша кількість прикметників у розповідях дівчаток свідчить про їх увагу до ознак предметів і явищ. В усних висловлюваннях хлопчиків встановлено не тільки більше число використаних в одному оповіданні синтаксичних конструкцій, але і їх складність в порівнянні з пропозиціями, використаними дівчатками. Це детермінує більш високу логічність, комплексування та інформативність висловлювань хлопчиків у порівнянні з розповідями їх ровесниць. Використання хлопчиками складних, особливо складнопідрядних, пропозицій відображає когнітивний компонент їх мовної діяльності.

Смисловий рівень мовлення дітей характеризується певними відмінностями, що відбивають гендерні стереотипи поведінки дітей в процесі запропонованих сюжетно-рольових ігор («Сім'я», «Лялька на прогулянці», «Дитячий садок», «Лікарня», «Перукарня», «Полікуємо звірів», «Побудуємо хатинку для ведмедика» тощо). Дівчатка визначають улюблені іграшки – ляльки, м'які іграшки, відзначаючи, що з ними приємно гратися, їх можна купати і годувати. Це відповідає традиційним уявленням про схильність та орієнтацію дівчаток на сімейну сферу, турботу про інших. Важливим є також представленість вербального компонента в іграх, їх спрямованість на певну соціальну взаємодію. Хлопчики у більшості випадків розповідають про машини, робо-

тів-трансформерів, технічно складних іграшках та комп'ютерних іграх. Можливі ігрові дії з даними іграшками не включали активної мовленнєвої взаємодії. Це певною мірою зумовлює мовлення хлопчиків і відтворює стереотипні уявлення про чоловічі види діяльності як переважно невербальних. Прояви мовленнєвих особливостей у процесі взаємодії з дорослими в регламентованій діяльності визначають досить високу мовленнєву активність дівчаток. Мовлення хлопчиків більшою мірою носить реактивний характер і детермінована мовними актами дорослого.

Для визначення рівня розвитку мовлення дітей було використано наступні види роботи:

– наявність активного словника за допомогою предметних картинок (предмети та іграшки, які добре знайомі дітям);

– уміння утворювати множину іменників з використанням 10 ілюстрацій із зображенням предметів в однині (наприклад, ведмедик, лялька, ліжко тощо);

– уміння скласти зв'язну розповідь за серією сюжетних картинок (серія: «Дівчинка поливає квіти», «Дівчинка і хлопчик збирають фрукти»).

Фіксувалася наявність і частота вживання дитиною різних частин мови, правильного вживання граматичних форм у зв'язному тексті.

З метою вивчення динаміки змін, що відбулися в розвитку мовлення хлопчиків і дівчаток було проведено контрольний зріз. Визначення рівнів розвитку мовлення у дітей третього року життя відображено в таблиці 2.

Таблиця 2

Рівні розвитку мовлення у дітей третього року життя (контрольний етап)

Рівні розвитку мовлення	КГ	ЕГ
Високий	30% – 12 дітей	20% – 8 дітей
Середній	50% – 20 дітей	60% – 24 дітей
Низький	20% – 8 дітей	20% – 8 дітей

Високий рівень розвитку мовлення було виявлено у 6 дітей (30% – КГ) та у 8 дітей (20% – ЕГ). Діти не відчували особливих труднощів при виконанні завдань. Рівень розуміння мови відповідає віковій нормі за обсягом активного словника. Діти зосереджено вдивлялися в зображуваний предмет, правильно його називали, що викликало відповідну реакцію: діти посміхалися і намагалися локалізувати свої дії, легко вступали в контакт і розуміли звернення дорослих. Також спостерігалася послідовність і зв'язок між змістом кар-

тинок. Деякі труднощі виникали у дітей КГ, які не розглядали подібні картинки, позаяк не мали уявлення про те, яку дію на ній зображено. Діти правильно використовували різні частини мови: іменники, дієслова, сполучники, прислівники, займенники, прикметники.

Середній рівень виявлено у 20 дітей (50% – КГ) та у 24 дітей (60% – ЕГ). Діти були активні у спілкуванні, вступали у контакт з дітьми і дорослими, але відчували деякі труднощі у використанні мовних зворотів для встановлення контакту. Діти відповідали на запитання, але мали деякі утруднення у формулюванні власних запитань під час діалогу. Хоча своєчасно вступали в діалог, але не завжди завершували його, не дослуховували співрозмовника до кінця, переключалися на інші види діяльності.

Низький рівень розвитку мовлення було виявлено у 8 дітей (20% – КГ) та у 8 дітей (20% – ЕГ). Діти не завжди вірно відповідали на запитання, тому що не дослуховували співрозмовника. У процесі діалогу задавали дуже мало запитань, не завжди завершували розмову, несподівано переходили до інших видів діяльності.

Характеризуючи мовлення дітей третього року життя були зафіксовані деякі гендерні особливості. Так, у мовленні дівчаток зафіксовано 85% іменників, тоді як у хлопчиків – дієслівні форми презентовано 20%, а в дівчаток – 10%, в той же час, прикметників – 6% у дівчаток, у хлопчиків – 3%.

Висновки. Кожному віковому періоду відповідає більш доступний та важливий для психічного розвитку і виховання вид діяльності. Таким видом діяльності для дітей третього року життя стає сюжетно-рольова гра, яка має певні особливості на кожному етапі свого розвитку. Ігровий досвід в ранньому віці ще тільки починає формуватися і тісно пов'язаний з розвитком мовлення. Діти наслідують тільки те, що може бути для них зрозумілим, тому демонстрація зразка ігрових дій або розгорнутих ігрових епізодів із мовленнєвим супроводом дорослого є необхідною умовою розвитку дитячого мовлення в процесі ігрової діяльності. У цьому аспекті важливим є використання як предметно-ігрових дій з іграшками, так і дій з іграшками-замінниками, що сприятиме розвитку знаково-символічної функції свідомості дитини. Мовлення не тільки супроводжує гру, але й використовується як засіб розв'язання ігрових завдань. Поступово збільшується кількість діючих осіб, ляльки та іграшкові тварини різняться за характером, мають свої імена тощо. У процесі розвитку ігрового сюжету спостерігаються суттєві гендерні особливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артамонова О. Предметно-просторове середовище: його роль у розвитку особистості. Дошкільне виховання. 1995. № 4. С. 5–11.
2. Богуш А., Гавриш Н., Саприкіна О. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку. Київ: «Видавничий Дім «Слово», 2019. 408 с.
3. Кондратець І. Природний павербанк: практики емоційного спілкування з довкіллям. Дошкільне виховання. 2023. №1. С.14–17.
4. Кононко О. Культивуємо спілкування без тиску. Дошкільне виховання. 2017. № 5. С. 2–7.
5. Крутій К., Денисова І. Ігрова діяльність, дитяче експериментування і STREAM-освіта. Дошкільне виховання. 2022. № 5. С. 4–7.
6. Семенюк Р. Мовленнєвий розвиток дитини раннього віку. Палітра педагога. 2009. №5. С. 11–16.
7. Титаренко Т. М. Хлопчики і дівчатка: психологічне становлення індивідуальності Київ: Знання, 1989. 44 с.

REFERENCES

1. Artamonova, O. (1995). Predmetno-prostorove seredovyshche: yoho rol u rozvytku osobystosti [Subject-Spatial Environment: Its Role in Personality Development] Preschool Education № 4. P. 5–11. [in Ukrainian]
2. Bohush, A., Havrysh, N., Saprykina, O. (2019) Teoriia i metodyka rozvytku movlennia ditei rannoho viku [Theory and Methodology of Speech Development of Early Preschoolers] Kyiv 408 p. [in Ukrainian]
3. Kondratets, I. (2023) Pryrodnyi paverbank: praktyky emotsiinoho spilkuvannia z dovkilliam [Natural Power Bank: Practices of Emotional Communication with the Environment] Preschool Education №1. P. 14–17. [in Ukrainian]
4. Kononko, O. (2017) Kulytvuiemo spilkuvannia bez tysku [We Cultivate Communication Without Pressure] Preschool Education № 5. P. 2–7. [in Ukrainian]
5. Krutii, K., Denysova, I. (2022) Ihrova diialnist, dytiache eksperymentuvannia i STREAM-osvita [Game Activities, Children's Experimentation and STREAM-Education] Preschool Education № 5. P. 4–7. [in Ukrainian]
6. Semeniuk, R. (2009) Movlennievyi rozvytok dytyny rannoho viku [Speech Development of Preschoolers] Teacher's Palette № 5. P. 11–16 [in Ukrainian]
7. Tytarenko, T. M. (1989) Khlopchyky i divchatka: psykholohichne stanovlennia indyvidualnosti [Boys and Girls: Psychological Formation of Individuality] Kyiv 144 p. [in Ukrainian].